

Azınlıkça Dergisi

Sayı: 53- Aralık 2009

Agos - Aralık 2009

Herkül Millas

Farklılığa saygı duymayan bir ülkede azınlık olarak yaşamak mı yoksa mübadil olarak sürülmek mi? Böyle bir ikilem yaşamamıza fırsat verilmedi; 'çözüm' her zaman çoğunluk tarafından ilgililere danışılmadan dayatıldı. Mübadiller gittikleri yeni ülkede yeni acılar yaşadılar. Sonunda ikinci kuşak, üçüncü kuşak derken, torunları normal vatandaş sayıldılar (hemen hemen). Ama kalanların ve gidenlerin çektikleri toplam acıları hesaplayıp 'kalsalardı daha az veya daha çok acı çekerlerdi' veya 'gitmeleriyle acıları daha az veya daha çok oldu' gibi bir hükme kim varabilir?

Lozan'da kararlaştırılan nüfus mübadelesinin çok kötü bir şey olduğu çok söylendi. Kötüydü kötü olmasına, ancak 'bir' şey değildi: yüz binlerce idi. Toplam mübadiller – arada ölenleri hesaplamazsak – bir buçuk milyonu aşıyordu. Mübadelenin mutsuzluk öyküleri milyonlardadır. Biz ise bugün 'bir' mübadeleden veya 'bir-iki' azınlıktan söz edip duruyoruz. Bu soyutlama yüzünden insanları artık görmez olmuşuz, var mı yok mu hep 'azınlıktan', 'mübadillerden' söz ediyoruz. Korkarım bireylerden söz etmiyoruz, etnik ve dini, kişiliksiz soyutlamalardır kafamızda kalan.

Mübadelenin dolaylı zayıyatını ise hiçbir zaman aklımıza bile getirmedik: yurtlarında kalanlar ama sevdikleri komşularından kendi iradeleri dışında uzak kalanlar; gençliğin yürek çarpıntısıyla sevilenin zorla alıp götürülmesi; hayal edilmiş mutlu bir geleceğin milli hesaplar yüzünden hiçbir şansının kalmadığını bir anda anlamak; en yakın arkadaşlarından ebediyen ayrılanlar, efendisiyle evcil bir hayvan arasında kurulmuş metafizik bağın zoraki kopuşu - bu tür acılar mübadelenin istatistiklerinde yer almadı.

Bu acıları öğrenmek, kayıp bir kuşakla empati kurmak ve bu acılı geçmiş için bir iki gözyaşı dökmek isterseniz artık bunun tek yolu edebi metinlerdir. Yunanistan'da 1950 ve 1960'larda gerçekleştirilmiş sözlü tarih çalışmaları olayları az buçuk aydınlatmıştır ama bu geçmişi anlatan roman ve öykülerin rolü başkadır. Venezis, Mirivilis, Politis ve Sotiriu gibi yazarlar yalnız olayları

anlatmamışlardır bir dramın bireylerini canlandırmışlardır. Genelin içinden bireyi seçerek onu öne çıkarmışlar ve o bireyin aracılığıyla farklı bir 'gerçeklik' yaratmışlardır. Bu edebi gerçeklik tarihinin dolduramadığı bir boşluğu doldurur. Soyuttan bir tür somuta geçilir. İnşa edilen, yaratılan, kurgulanan, yapay bir gerçekliktir bu, ama yaşananların gözden kaçan acısını yaşamanın ve anlamının artık başka yolu yoktur.

Mübadele Öyküleri kitabı Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları tarafından Ekim 2009'da yayınlandı. Yirmi dört öykü içeriyor. Öyküler 'Mübadelenin 85. Yılı Öykü Yarışması' kapsamında derlenmiş. Ödül alanlar dışında 130 öykü arasında seçilenler kitaba dâhil edilmiş. Yazarların çoğu üçüncü kuşak mübadil. Hep öyle olurmuş. İlk kuşak mübadiller yeni koşullara uyabilme derindedir. Onları yaşam mücadelesi. İkinci kuşak entegre hatta asimile olmak ister. Kimlikleri bir sır gibi saklanır. Köken unutulur, unutulmaya bırakılır. Üçüncü kuşaktır geçmişi deşen, araştıran, ortaya çıkaran; eski vatanları ziyaret edenler, ailenin içinde varlığını sezdikleri sırları çözmeye koyulanlar, nedeni bilinmez bir özlemi yaşayanlar.

Bu Mübadele Öyküleri'nde aile içinde yaşanmış dramaların kurgulanmış biçimini görüyoruz. Geride bırakılan ve unutulmayan köyler, kasabalar, kentler; ki bunlara 'vatan' diyenler var. Yeni ülkede kabul ettirilmek istenen yeni bir kimlik ve yeni bir vatanla çekişme, gerilim yaşanır. Gerçek ile ideoloji çatışması sanki genel temadır kitapta. 'Senin vatanın nere?' diye sorar mübadil çocuğuna sınıfta öğretmen yeni vatanda, 'Bir daha soruyorum, sen hangi millettensin?.. Arkadaşların, komşuların, dostların diye bahsettiğin isimlere bak! Yok Vasili'ymiş, yok Kiryaki'ymiş, söylerken dilim bile dönmüyor, Eleni meleni! Yoksa sen gâvur musun?' (E. Ceylan'ın öyküsünden.) Mübadillerin en yakından ve derinlemesine hissederek öğrendikleri, ulus inşası (nation-building) denen mekanizmadır. Onlar en çok dönüştürülmeye gerek duyulanlardandı.

Bu ulus kurma projesinin tam bir başarıyla sonuçlanmadığının bir işareti gibidir bu Mübadele Öyküleri. Bu 'başarısızlığa' kimileri üzülebilir. Kendi payıma ve milli duyguların ötesinde bu deneyimden bir ders çıkarmayı yeğlerim: İnsanlara tek boyutlu, konjonktürel, belli bir dönemin ideolojisine uyan ama evrensel insanlığa sığmayan bir inancı ve kimliği zorla kabul ettirilmesi ve sonunda da bu kimliğin içselleştirilmesi en sevindirici son değildir. Birden çok nedenlerden dolayı değildir. Zor ve baskı itaati ve hizaya girmeyi sağlar ama mutsuzluğu da yaratır. Bastırılmış kimlikli kimseler çocuğunu kaybetmiş ve nerede olduğunu bilmeyen anneler gibi hep eksik kalırlar, bir yanları eksiktir. Bu duyguyu fark etmeden üçüncü kuşağa da aktarmaları bundandır. Çok kültürlü kimlikler zenginliktir. Bir insanın hem Mehmet'i ve Vasili'yi sevmesi, her ikisini de tanımış olması, onu kapalı toplumdaki evrene açar; köyden metropole taşır.

Bundan dolayı dar sınırlarla çizilen milli kimlikler kritik bir anda – örneğin bir AB tartışmasına katılmak gerektiğinde veya farklı kimlikli birinin yanına ilişmek gerekince – olumsuz rollerini oynamaya başlarlar. Mahalli millilik kalıtımsal (irisi) bir refleks olarak çıkar ortaya. Evrenselliği bastırır bu içe dönük kimlik.

Mübadele Öyküleri'ni okumanızı öneriyorum. Arada gözleriniz yaşarmazsa, yeniden dikkatle okuyun, bir şeyleri kaçırmış, anlamamış olmalısınız. "Bir tek eviniz burada kalacak, eşyanızı, hayvanlarınızı, hâsılı her şeyinizi götürebileceksiniz, diyorlardı. Demek ki, 'her şeyin' bunlardan ibaret olduğunu düşünüyorlardı. Oysa terk edilen evlerde, bırakılan sokaklarda yığınla anı vardı.

Ve ölmüşlerimiz. Onları bu topraklarda bırakıp gitmek 'her şeyimizi' bırakıp gitmek demek değil miydi aslında?" (T. Kütükçü'nün öyküsünden.)